

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VIGGO BRØNDAL

NORDØSTFYENSKE STEDNAVNE

SÆRTRYK AF „BERETNING OM DET ANDET
DANSKE HJEMSTAVNSKURSUS“

ODENSE
FYENS STIFTSBOGTRYKKERI - DREYER
1925

Nordøstfyenske Stednavne.

Af

Viggo Brøndal.

Stednavne falder overalt, ligesom Personnavne, i to Grupper, De kan være umiddelbart beskrivende eller ikke. Beskrivende er Navne som *Skoven*, *Hestehaven*, *Nymark*, *Lundsgaard*, *Bro-løkke* og *Bøgebjerg*, *Agerhøjgaard* og *Nordskovslund*, *Dalby Bugt* og *Langø Hoved* (alle i Bjerge Herred ved Kerteminde). De bestaar af eet, to eller flere Led, som alle er velkendte Ord i Sproget, sædvanlig Navneord, sjældnere Egenskabsord eller Ord af andre Ordklasser. De er dannet uvilkaarligt, som naturlige Betegnelser for de paagældende Steder. Selv om de fungerer som Navne, er de alligevel, saa snart Eftertanken melder sig, let forstaaelige. — Anderledes forholder det sig med de ikke-beskrivende, de egentlige Navne, saadanne som *Fyen*, *Odense* og *Assens*, *Birkende* og *Mesinge*, *Marslev* og *Agedrup*. De er for den umiddelbare Betragtning uigen-nemsgtige; de siger os ikke noget; de er blotte, d. e. indholds-løse Navne, et Mærke, der sættes paa Tingen for at kunne omtale den. Og dog maa ogsaa disse Navne antages en Gang at have været beskrivende. (Ret sjældent er det, at et Navn overføres fra Land til Land som blot Navn. Det gælder mange Navne i U. S. A. Det fandt Sted, da Jens Baggesen for at more sig og Herregaardens Damer kaldte en Kro i Syd-fyen for *Korinth* og et Hus ved Arreskov Sø for *Lancedæmonien*.) Det Indhold, der en Gang — være sig i nærmere eller fjer-nere Tid — har ligget i de dunkle Navne, vil muligvis kunne sige os noget om vore Forfædres Liv og Færden, eller i det mindste om deres Opfattelse af Naturen. Det er dette Indhold, Stednavneforskningen søger at drage frem. Det føl-gende skulde være en Prøve paa, hvad der kan drages frem,

og tillige paa, hvorledes denne Fremdragning kan og bør finde Sted.

Det ligger i Sagens Natur, at de beskrivende eller gennemskuelige Navne kan være givet i vore Dage eller i de sidste Menneskealdre. Det følger heraf, at paalidelig Oplysning om deres Oprindelse, d. v. s. om Motivet til Navnegivningen, forholdsvis let kan opdrives, og at Studiet af dem ikke kræver særlig Uddannelse og Metode. Lokale Optegnere kan i Virkeligheden paa dette Omraade gøre stor Nytte; de har faktisk gjort det, især for de helt »lokale« eller »smaa« Navnes Vedkommende. Allerede længe har Præsterne været Generalstaben behjælpelige med at kontrollere det af Guiderne (Officianterne) indsamlede Navnestof; og i de sidste Par Aar har Lærerne (ogsaa her i Bjerge Herred, til Stednavneudvalget indsendt kommenterede og tildels lydskrevne Fortegnelser over Mark- og Naturnavne af betydelig Værdi.

Der fremkommer herved dels sproglige, dels historisk-topografiske Oplysninger af Betydning baade for Navnenes praktiske Skrivemaade og for det teoretiske Arbejde med deres Tolkning. Det oplyses f. Eks. i en Lærerindberetning fra Kølstrup Sogn, at Marknavnet *Vuttesskovhus* beror paa, at der tidligere laa et Hus, hvis Beboer skulde *vutte*, d. e. »vogte«, Skoven for Tyve. Fra Agedrup Sogn meddeles, at *Hovgyden* var den Vej, ad hvilken man gik til Hoveri før i Tiden. Et Sted paa Mesinge Mark hedder *Hvilestedet*; dér satte nemlig Pigerne Mælkebøtterne fra sig for at hvile. *Jurhøj* sammesteds betyder »Hyrdehøj«; paa den skal Hyrden have strøget Sten, mens han vogtede Kvæget. Den landskendte Friskolelærer Kristen Kolds Hus i Dalby hed *Fjellekassen*; det var, som det oplyses af hans Efterfølger, et Øgenavn, som Modstanderne gav hans fattige, bræddeklædte Hytte. Fra Stubberup faar vi at vide, at det, Generalstaben skriver *Højbjerg*, i Virkeligheden er et *Højberg*. — Ved Siden af saadanne topografiske, tildels historiske Oplysninger fremkommer ogsaa rent sproglige, f. Eks. om Ordenes stedlige Betydning og Køn. *Midterdiget* i Stubberup er saaledes ikke et Dige, men en Grøft (sml. tysk *Teich*, »Dam«). Ord som *Dam* og *Borg*, der i Rigsmaalet er Fælleskøn, viser sig i fyenske Stednavne som Intetkøn: *Dammet*, flere Steder om Moser, *Borret*, en Bakke paa Fyens Hoved. Omvendt hedder det ved Kerteminde *Feden* (allerede i 18. Aarhundrede), men andetsteds *et Fed*.

Ved Studiet af saadanne Indberetninger, af nyere og ældre Kort, af Matrikler og lignende lykkes det efterhaanden at fremdrage særlige Stednavneord. Her skal først nævnes nogle, som ikke almindelig bruges i dansk Nutidssprog, men som er sædvanlige i Stednavne fra de fleste danske Egne:

Vejle, »Vadested«. — Torup Strand, der tidligere skilte Mesinge Sogn fra Drigstrup og derved Hindsholm fra Fyen, hed

ogsaa Torup *Vejle*. Der er *Vejlebro* og *Vejlebæk* i Revninge Sogn, *Vejlø* i Stubberup (sml. Købstaden *Vejle*, før *Vedel*, og flere *Vejle-* og *Vejlbyer*).

Minde, »Munding«. — *Kerteminde* nævnes allerede 1430 som *Kirtimynnæ*; men dette er sikkert sammentrukket af *Kertinge-Minde*, d. e. Kertingefjordens Munding (sml. fra Vestjylland *Nyminde-gab* og *Torsminde*, egentlig Torskminde).

Høl, »dyb Vandsamling i Vig eller Mose«. — *Høl* hedder en lav Eng, hvor Vejen gaar over den udtørrede Torup Strand; saaledes kaldes ogsaa et Fiskerleje ved *Vejle Fjord* og en Bugt ved *Skånør*.

Ør eller *Øre*, egentlig »Grus«, ofte »lav, stenet, fremspringende Bred«. — Indgaar f. Eks. i *Korsøre*, en Pynt paa *Fyens Hoved* (nær *Korshavn*, hvor et *Kors* vel, som ved *Byen Korsør*, har været *Sømærke*); ligeledes i *Torskørs Nabbe*, som 1496 nævnes ved *Kerteminde* (sml. Navne ved *Øresund* som *Helsingør*, *Dragør* og *Skånør* samt *Hvidøre*; *Øren* er Nordspidsen af *Langeland*, *Ørerne* Pynter paa *Strynø* og *Taasinge*).

Fed, »lav Strækning ved Stranden«. — *Feden* ved *Kerteminde* omtales 1496 som *Kirttemynnæ fied med skedeth*. Hertil svarer *Dræby Fed* med *Fedgaard* og *Fedsodde* (sml. *Blanke Fed* i *Roerslev Sogn*, fejlagtig skrevet *Fig*). Strækninger ved *Skelskør* og *Præstø* hedder *Fed*; og man talte før om *Fed* ved *Skånør* og *Dragør*.

Drag, »forbindende Landstrimmel«. — Udvikles ofte, især i *Fyens*, til *Drej*; saaledes i *Drejø*, der i *Valdemars Jordebog* skreves *Draghø*. Og derfra videre til *Dræ-* eller *Dre-*; saaledes i *Dræby*, der 1418 hed *Dreyby*, og i *Dreslette*, der 1367 skreves *Dreyslette*.

Nabbe, »Spids«. — Findes i det omtalte *Torskørs Nabbe* ved *Kerteminde*. *Il nabbe* er en spidst udløbende Eng ved *Lumby Kvissel*. *Nabbe* er den yderste Spids paa *Skagen*; og *Nabbet* hedder et Næs ved *Faaborg* og (udtalt »æ naf«) en Gade i *Haderslev*.

Knøs, »Bakke« (snart stort, snart lille). — *Store-* og *Lilleknøs* er Bakker ved *Langø Hoved* i *Odense Fjord*; man kan sammenligne *Knøsene* ved *Barløse* og *Søknøs* i *Haastrup Sogn* i *Sydfyen* samt *Knøsen* som Navn for betydelige Højder i *Holbæk Amt* og *Vendsyssel*).

Gavl, »gavlagtig Bakke eller Klint«. — Forekommer i *Lundsgavl*, Bakke ved *Hersnab* paa *Hindsholm*, hvilket maa sammenholdes med *Hindsgavl* og *Galsklint* ved *Middelfart*.

Stavre, egentlig »Stok«, og »Stage«, ofte om fremspringende Højder. — Saaledes ligger *Stavre* med *Stavrehoved* ved *Hverringe* nær ved et *Fremspring* af *Hindsholm*; *Stavrehøj* ved *Mesinge* ligger som et Næs mellem *Moser* (sml. et andet *Stavrs-hoved* med *Stavrby* ved *Middelfart* og en *Stavesnakke* med *Stavreby* ved *Jungshoved* i *Sydsjælland*).

Ogsaa et Par Egenskabsord, der ofte indgaar i danske Stednavne, fortjener her et fremdrages:

Magle, »stor« (jysk *møgel*). — Saaledes foruden i Bynavne i mange *Maglebjerg* og *Maglemoser*, ogsaa paa Fyen. Ordet kan forvansktes til *Mangle-* eller assimileres til *Malle-* eller *Mal-*; det sidste er rimeligvis Tilfældet i *Malmose* og *Malbjerg* ved Flødstrup Sø, hvori man har villet se noget langt interessante: et ældgammelt Ord for Tingsted (C. Andreasen).

Diger, »tyk«, »stor«. — Indgaar i Navnet *Digrbanke* ved Martofte (sml. *Diernisse*, forhen *Digærnæs*, ved Faaborg, og *Dejrø*, der sammen med *Lilleø* ligger ved Ærøskøbing).

Lodden, »bevokset« — modsat bar. — Saaledes i *Loddenhøj* ved Munkebo og Dalby, *Lodnehøje* ved Kerteminde; sml. *Lodne* og *Bare Brøndstrup* ved Bogense, samt det fyenske Dialektord *Laaning* »Krat« i *Tværbæks L.* i Revninge Sogn, *Store-* og *Lille-Laaning*, *Krat* i Frørup Sogn, *Laaninggaard* i det skovrige Vissenbjerg Sogn.

Andre Stednavne har en mere dialektal eller lokal Karakter; de forekommer fortrinsvis i visse Egne. Her skal fremdrages enkelte, som enten særlig hyppigt eller i særlig Anvendelse træffes i den fyenske Øgruppens Navne:

Løkke, »Indelukke«, er kendte Landet over (*Løkken* i Vendsyssel), men bruges især hyppigt paa Fyen og i Østslesvig og dér næsten lig Mark og som Erstatning for dette Ord. Deraf Navne som *Broløkke*, *Aaløkke* og *Egeløkke*, *Løkkesholm* og *Løkkegaard*, *Løkkeby* paa Langeland.

Made, »Eng«. — Findes i mange Former i de danske Provinser (*Mad*, *Mae* og *Mai*). Der er *Maegaarde*, f. Eks. paa Bornholm, men intetsteds saa hyppigt som paa Fyen. I Bjerger Herred findes f. Eks. *Vestermade* ved Mesinge.

Sylt, »Strandeng«. — Herhen *Syltene* ved Kerteminde og *Grønlund Sylt* i Stubberup Sogn. — Ordet, der er meget hyppigt i langelandske Navne (og dér altid om Steder ved Stranden), findes ejendommeligt nok brugt om en Mose i Sanderum Sogn, altsaa langt fra Havet.

Lung, »fastere Del af en Mose«, kendes paa Lolland og Sjælland, er dog langt mere udbredt paa Fyen: *Lungen* ved Kerteminde, *Lungerne* i Skydebjerg Sogn, *Gammellung*, bl. a. i Allerup og Rønninge Sogn, *Sortelung* i Nørre Lyndelse Sogn.

Hut, »Klump«, »Humpel«, »Stykke«, er et, særlig paa Fyensk, kendt Ord; man taler f. Eks. om en *Hut* Sukker eller om *Hutter* i Øllebrød; det kan ifølge Molbech ogsaa bruges om en »lille, kort Ager« (en *Hut* Jord). Særlig Flertalsformen *Huttene* findes oftere som Marknavne, f. Eks. i Mesinge Sogn.

Stivl, *St(j)øvl*, »Vandhuk«, »Gadekær«, et særlig paa Sydøerne hyppigt Ord. Heraf forklares *Stjøvl*, Sb. paa Taasinge (hvori Pastor Th. Jørgensen aldeles urimeligt har villet se eng. *steeple*; det skal efter ham være et gammelt angelsk Vagt-

taarn!). Endvidere *Stivelen*, et nu tørlagt Vandhul i Marslev Sogn, *Stivlshuse* i Allerup Sogn og vistnok *Stivelsegaard* i Søften Sogn, Jylland.

Flask, betyder ¹⁾»Vig med lavt Vand«, ²⁾»lav Eng ved Vand«. — Medens den første Betydning kendes i Jylland og paa Sjælland (*Flasken* ved Roskilde Fjord og ved Horsens Havn), er den anden mere kendt paa Fyen: *Flasken* i Mesinge Sogn.

Kvissel, »Forgrening«. — Ordet bruges i Jylland flere Steder om Sammenløb af Aaer. I Odense Fjord betegner det paa en ejendommelig Maade de Grene af Hovedsejlløbet, der som Render strækker sig ind mod de forskellige Byer: *Lumby*, *Seden* og *Dræby Kvissel*.

Smutte, er ifølge Molbech et fyensk Ord for en smal Gang eller Aabning. — Det synes at indgaa i Navne som *Smuttebjerge* Bakker i Dalby Sogn og ved Millinge, og *Smuttehaver*, Skov i Jordløse Sogn.

Hil synes at være en Form af *Hjeld*, *Hjald*, »Stillads«, »noget højt«: *Højehil* eller *Højehyld*, Bakke i Kølstrup Sogn.

Talrige af de beskrivende Navne er sikkert dannede i de sidste Slægtled; det er især Tilfældet, hvor Navnet skyldes en speciel Foranledning eller Begivenhed (som man kun ved direkte Meddelelse kan faa Besked om). Mange knytter sig dog aabenbart til mere permanente Træk; de *kan* da gaa langt tilbage i Tiden og faa historisk Interesse ved at fortælle os om Natur- og Kulturforhold i tidligere Aarhundreder.

Hvad Naturforhold angaar, da er det især visse Egenes Skovrigdom i ældre Tid, Stednavne kan bære Vidnesbyrd om. Her er nu aabenbart det bakkede Bjerge Herred og specielt Hindsholm (egl. kun de 4 Sogne: Mesinge, Dalby, Viby og Stubberup) et godt Eksempel. Selve Navnet *Hindsholm*, tidligere *Hægnæzholm*, tyder paa Skovbevoksning. Det indeholder, som *Hindsgavl* paa Fyens anden Spids, det gamle Ord *Hegned*, »en hegnet Skov« (ved Hindsgavl laa *Hægnæth-scogh*); sml., at en Skov ved Assens hedder *Hegnet*, rettere vel: *Hegned*, og en Skov ved Stege *Hegneden*; sml. ogsaa Brugen af *Hegn* om Skove og Navnet *Hegning*, Hus i Urup, Rynkeby Sogn. — Ogsaa en Mængde specielle Navne, baade Natur- og Bebyggelsesnavne i Bjerge Herred vidner om, at Skov før har bredt sig, hvor der nu er dyrkede Marker. Saaledes bl. a. de forskellige *Loddenhøje*, i Munkebo Sogn nær en *Skovgaard*, hvor der nu ikke er Skov; en Gaard *Risinge* (af *Ris*, »Kratskov«); og *Espø* og *Tornø*, der maa have været Øer med Asp- og Tjørnebevoksning. I Hundslev, Kølstrup Sogn, har der aabenbart været en *Nordskov*, hvoraf nu *Nordskovslund*, *Nordskovs* Gaard og *Nordskovs* Hus har Navn. Gaarde som *Præstelund* og *Lundegaard* ved Kertinge har ikke Skov, heller ikke *Skovlund*, et Hus i Agedrup Sogn. I Marslev er

der *Rudskov Huse* (af *Rud*, »Rydning«) og *Klarskov Gaard* (1383 *Klaskov*, altsaa maaske kun omtydet til *klar*). I Birkende er der *Sellebjerg Herregaard* (1231 *Sællæbiargh*, vel af *Selje*, »Pil«), *Skallerød Gaarde* (-rød = *Rud*) og *Langeskov Huse*. I Rynkeby Sogn ligger *Skovsbo Herregaard* (maaske givet som Herregaardsnavn og da dannet af -bo, ikke -bod), *Østerskov Gaarde*, *Skovhuse* samt *Flaskemaals Huse*. Det sidste Navn tolkes af Emil Madsen (Ms. i kgl. Bibliotek., København) af *Maal*, »Lod«, og *Flask*, »Flig«: »paa Grund af, at i Lodderne (»Maalene«) veksle Ager og Skov stribetvis adskillige Gange.« Endvidere *Bremerskov Gaard* og *Tønderskov Gaard*, *Bøgeskov Hus* og det før omtalte Hus *Hegning*. I Revninge Sogn ligger *Lundsgaard Herregaard* og *Gaarden Krogsris* (*Skovgyde* er aabenbart egentlig en Vej til *Nordskoven*) samt *Præstelund*. Ved Hverringe Herregaard i Viby Sogn er der *Skovhuse* og *Bøgebjerg Huse*, under Brøløkke et *Rudehus* (sml. *Rudskov* og andetsteds paa Fyen *Ruerne*). I Mesinge Sogn ligger *Midskov By* og Halvøen *Skoven*, som nu er skovløs, i Salby Torup en *Skovgaard* og en *Skovmose Gaard*. I Dalby Sogn ligger *Hersnab* (egentlig *Hersnabe*) og i Stubberup Sogn *Snave*. Disse to Navne indeholder Ordet *Snabe*, »en Strimmel Skov, der strækker sig ind i Marken«. I Dalby endvidere *Birkebjerg By* og *Tjørnebjerg Bakke*.

Endelig ligger yderst paa Halvøen i Stubberup Sogn *Eskebjerg Gaard* (saaledes endnu 1664, nu Schelenborg) og *Grønlund Gaard* (saaledes endnu 1688, nu Brockdorff), endvidere *Nordskov Gaarde* samt *Bogense* og *Egense Gaarde* (som maa være *Bog-* og *Eg-næs*, men hverken -ø eller -sø) — altsaa en hel Række tydelige Skovnavne. Muligt er det ogsaa, som det siden skal begrundes, at selve Bynavnene *Stubberup* og *Martofte* er Minder om Skov.

Om ældre Fordeling af Land og Vand vidner nuværende Engnavne som *Søen* i Mesinge, det førømtalte *Høl* ved Torup Strand og *Noret* i Stubberup Sogn. Fremdeles en Række Navne paa Øer, som nu er inddæmmede: *Langø* ved Brockdorff, *Tornø*, *Lindø* og flere i Munkebo Sogn. Ogsaa selve Navnet *Hindsholm* eller *Holmen* er jo et Vidnesbyrd om, at den nuværende Halvø før var en Ø eller Holm; den nu tørlagte Torup Strand, der endnu for 100 Aar siden var en Vig, maa da have været et lille Sund.

Af mere historisk Art er de Erindringer, Stednavnene rummer om Personer og Slægter, om juridiske, militære og gejstlige Forhold i ældre Tid. Gaardene *Rosenlund* og *Ørnfelt* er saaledes opkaldte efter Poul Rosenørn, der i 18. Aarhundrede solgte dem fra Ulriksholm. Selve denne Gaard, der før hed *Skenmerup*, har Navn efter Ulrik Chr. Gyldenløve, Christian den 4.'s uægte Søn, der 1645 fik Godset af sin kongelige Fader. — Minder om tidligere Tiders Rettergang er de ret hyppige

Navne med *Ting* og *Galge* til Forled: *Galgeholm* i Munkebo Sogn og *Galgehuse* i Kølstrup Sogn (sml. det bekendte *Gallehus* ved Møgeltønder); *Tinghusmarken* i Kølstrup Sogn (sml. fra Aasum Herred *Tinghusene* i Rønninge Sogn og *Tinggyde* i Rolsted Sogn). — Om gammel Befæstning vidner Navnene *Kastelshøj* og *Kastelsgaard* ved Mesinge — ligesom *Kastel*, Sb. ved Ørbæk, og *Kastelev* (omtydet til *-lev*) i Sydsjælland (sml. *Kastel* og *Kassel* i Tyskland). — Om gejstlige Herrer fra Middelalderen vidner endelig Navne med *Bisp* og *Munk* og *Nonne*. Ved Odense Kanal ligger saaledes *Bispeeng* og *Munke-made*, ved Kertinge Nor *Munkebo*, der aabenbart, som den ældre Form *Munkæbothæ* viser, har været Boder tilhørende Munke. Disse Boder har antagelig, ligesom *Boderne* syd for Aakirkeby og ved Hellebæk, været midlertidige Skure ved et Udskibningssted. Paa delvis tilsvarende Maade maa *Nonnebo*, nu Lb. i Birkende Sogn, ikke opfattes som et Sted, hvor Nonner har fæstet Bo, men som et Sted, hvor de (eller deres Folk for dem) har haft Boder, f. Eks. Kvægboder (sml. det hyppige *Nøddebo*, »Ungkvægbo«).

Det har allerede ved de hidtil behandlede, forholdsvis genemskuelige Navne Gang paa Gang vist sig, at særlig Viden af sproglig, historisk eller topografisk Art er nødvendig for at naa den rette Tolkning. Det gælder ifølge Sagens Natur i endnu langt højere Grad ved de egentlige eller ikke-beskrivende Navne. Her kan Omdannelsen af Formen og derigennem Tilsløringen af Betydningen være saa gennemgribende og saa tidlig foregaaet, at det oprindelige (maaske for stedse) forbliver skjult for os. Etymologien eller den Kunst at finde Ordenes oprindelige Mening er afgjort den vanskeligste og farligste Del af Sprogvidenskabens; intetsteds er den dog vanskeligere og farligere, end hvor Talen er om Egennavne. Hvad specielt Stednavne angaar, da har netop for nylig to af vor Tids største Sprogforskere med god Grund udtalt et advarende Ord: Antoine Meillet for de gamle førgræske Stednavnes Vedkommende, Vilh. Thomsen i Anledning af Striden om nordiske Navne i Finland. Faren for at komme ud i de løse Formodningers Hængedynd truer naturligvis i første Række de ubesindige, der uforberedte indlader sig med disse vanskelige Problemer. Men det fortjener at siges, at Faren ikke undgaas, selv om man besidder omfattende Lærdom og megen naturlig Skarpsindighed. Eksempler fra den allernyeste Tid, saavel som fra alle ældre Perioder, viser, at alene Iagttagelse af visse metodiske Regler her kan yde nogen Garanti. Blandt disse Regler skal her nævnes et Par, som nu turde være alment anerkendte i videnskabelige Kredse:

1. (Dokumentation). — En Form af et Stednavn har saa meget desto større Betydning for Tolkningen, jo ældre den er. Det er saaledes hen i Vejret at forklare *Hindsholm* af en Ridder *Hindse* eller *Hindsgavl* af Kæmperne *Hindse* og *Gavl* (ligesom *Kajnæs*, egentlig *Kegnæs*, af Røverne *Kaj* og *Nis!*), naar disse Navne i Kong Valdemars Jordebog, en af vore bedste Kilder, skreves *Hægnæzholm* og *Hægnæthscogh* (ved *Hindsgavl*). — Paa den anden Side vilde det være Overtro at antage, at selv de ældste og bedste Kilder ikke skulde kunne indeholde Fejl, f. Eks. ved uagtksom Ombytning af Bogstaver. Det er saaledes meget fristende at formode, at den nuværende *Mejlø* i Stubberup Sogn, der faktisk er en »Medel« eller »Mellem-ø«, idet den ligger mellem *Langø* og *Hindsholms* yderste Del, altid har heddet saaledes, og at altsaa *Mældø* i Valdemars Jordebog beror paa en Omstilling (ld for dl).

2. (Lydhistorie). — Det er klart, at Navne i Tidens Løb vil være udsat for at ændres i samme Retning som Sprogets øvrige Ord, saaledes at altsaa det lokale Navn maa tænkes udviklet sideløbende med Egnens Folkemaal. Det er f. Eks. karakteristisk for Fyenssk, at Navne paa *-inge* og *-inn*, *-ind(e)* blandes sammen: *Birkende* er egentlig et *Birkinge* (1435); omvendt hed *Hverringe* før i Tiden *Huerind* (1515) eller *Huørffen* (1447). — Dog maa denne Regel ikke gennemføres dogmatisk. Man maa nemlig huske, at Stednavne, som lever videre Aarhundreder, efter at de har mistet ethvert beskrivende Indhold, er udsat for ganske anderledes stærke Ændringer, især Sammentrækninger, end Sprogets almindelige Ord. Gamle Ønavne, endende paa *-land*, kan saaledes blive aldeles ukendelige: *Thosland* er blevet til *Tøsi* eller *Taasi*, nu skrevet *Taasinge*; *Langeland* blev i sin Tid til *Lavind*, bevaret bl. a. i Navnet *Lavindsgaard* i Rønninge Sogn (Gaarden har antagelig haft en langelandsk Ejer).

3. (Sammenligning). — Man maa kende Navnestoffet ikke blot for den enkelte Egn, men for det hele Land. I mange Tilfælde findes først en slaaende Parallel og et Mittel til Datering ved at gaa til de andre skandinaviske eller de øvrige germanske Lande (Eksempler i det følgende). — Paa den anden Side maa naturligvis det enkelte Lands, den enkelte Egns Ejendommelighed ikke glemmes. Samlingen af gamle Dialektord, der indgaar i Stednavne (de kan f. Eks. i Alpeegnene være urgamle, før-ariske), er her af stor Interesse.

4. (Typer). — En betydningsfuld Iagttagelse, som særlig Professor Johs. Steenstrup har lagt stor Vægt paa, er det, at store Dele, særlig af det ældre Navneforraad, følger faste Skikke og bestemte Regler. Til visse Tider og i bestemte Egne har man aldeles gennemgaaende dannet Navnene paa een bestemt Maade, f. Eks. med Endelser som *-inge* og *-um*, *-lev* og *-løse*, *-by* og *-toft*, *-rup* og *-rød*. Og man har anvendt Forled

af een bestemt Art, snart (mere individualistisk) Enkeltmandsnavne, snart (mere socialt) Slægtsnavne eller natur- og kulturbetegnende Ord. Kun ved at indsætte et Navn i sin Række eller Type bliver det muligt at datere det og derigennem naa Resultater af Interesse for Egnens Bebyggelseshistorie.

Hvad nu først de allerældste Navne angaar, da maa det indrømmes, at vi staa uden Viden. Danmark, f. Eks. ogsaa Hindsholm, var beboet allerede i Stenalderen, derom vidner Skaldynger og Dysser. Men vi kender ikke Navne, der gaar saa langt tilbage. Forsigtige danske Forskere vover ikke at følge nordskandinaviske Kolleger, naar de taler om Sten- og Broncealdersnavne. Vi tror heller ikke længere (som Rasmus Rask, Fyens store Sprogforsker), at et Navn som *Fyen* vidner om gammel lappisk Bosættelse; ikke heller, at det kan forklares af Nordisk: enten som en Forkortelse(!) af *Ge-fjon* (som Historikeren Vedel-Simonsen antog) eller som en Sammendragning af *Fæ-vin*, d. v. s. »Kvægræsgange« (som Dr. O. Nielsen mente); ikke heller endelig, at det skulde være »angelsk«, betyde »Fjendens Land« og være et Vidnesbyrd om engelske Erobringstogter (som af den slesvigske Dilettant, Pastor Th. Jørgensen antaget). Vi staa i Virkeligheden med Hensyn til den Art Navne, særlig Ønavne (som *Mors*, *Samsø*, *Møen*) aldeles paa bar Bund. Dog maa den Mulighed lades aaben, at vi her kunde have Resten af et Sprog fra Tiden før Danmarks Befolkning var germansk (eller blev germaniseret).

Til de ældste Navne paa Fyen (saa vel som i det øvrige Danmark) hører Bynavnene med Endelsen *-inge*, der ikke, som man længe antog, har noget med *Eng* at gøre. Saaledes i Bjerger Herred *Birkenge* (nu *Birkende*), *Kertinge* og det tidligere *Kyrsinge* (lagt under Ulriksholm), *Revninge* (egentlig vist *Rævninge*, 1430 *Ræffvinge*) og *Mesinge* (der allerede 1231 nævnes som *Mesyng*). Derimod er Herregaarden *Hverringe*, som nævnt, ikke noget ældgammelt *-inge*; 1447 hed den *Huørffen*, hvilket betyder »Drejningen« (sammenlign Solhverv). Ogsaa Navnet *Risinge* (en Gaard i Munkebo Sogn, en Herregaard i Flødstrup Sogn, ogsaa en Gaard i Ørbæk) ser noget mistænkeligt ud; det kunde efter Dialekten være lig det ret almindelige *Risen* eller *Risene*. — De ægte gamle *-inge* er sædvanlig store Byer, ofte med over 100 Tønder Hartkorn: *Kertinge* har 110, *Birkende* 130, *Revninge* 156, *Mesinge* endog 169. Deres ligelige Fordeling Landet over (ogsaa i visse tyske, svenske og sydfinske Egne) synes at tyde paa tidlig Bosættelse paa god og let tilgængelig Jord. Disse Navne kom ved Folkevandringen før og lige efter Romerrigets Fald, med

Longobarderne til Norditalien (*-engo*), med Burgunderne til Svejts og de nærmeste Dele af Frankrig (*-ens, -inges*), med Angelsakserne til Britannien (*-ing*, der findes aftagende fra Østkysten vestpaa). — Forleddet i disse Navne er ofte dunkelt; i de allerældste synes det naturbeskrivende, i de yngre Personnavne. Navnene har maaske ikke saa meget betegnet en Bebyggelse som en Slægts Omraade. *Mesinge* har muligvis (som *Gelting* i Angel) været et helt Distrikt, en langt større Del af Hindsholm end det nuværende Mesinge Sogn.

Næste Tidstrin dannes i vor Egn af Navne paa *-lev* (der efter Udtalen ofte skrives *-løv*): *Marslev, Hølev* (1383 *Horløf*) og *Hundslev*. Hertil i Nordøstfyen endvidere: *Agnsløv, Ullerslev, Volderslev, Aarslev* og *Ferreslev*. (Derimod hører *Maaløv* eller *Maale* paa Hindsholm lige saa lidt hertil som *Maaløv* ved København; disse Navne har sandsynligvis lydt *Mal-høgh*, d. e. »Tinghøj«). Levbyerne er, som *inge*-Byerne, altid ældgamle Landsbyer med meget betydeligt Tilliggende; Hølev har 71 Tdr. Hartkorn, Hundslev 110, Marslev 118. Deres Udbredelse er meget ejendommelig, ikke fællesgermansk, men dels dansk, dels mellemtyisk; *-lev* findes i Skaane, Sjælland og Østjylland (til Ejderen), men mangler baade i de nordligere skandinaviske og i de nordtyske Egne; de genfindes i Thüringen, ved Floden Saale og i en Stribe ned i den nordlige frankiske Del af det nuværende Bayern. Denne spredte Forekomst synes ikke at vise hen til den ældste germanske Tid, d. v. s. Aarhundrederne lige før vor Tidsregning; snarere hænger de sammen med Vandringer, Kolonisation eller Erobringer i Folkevandrings-tiden. Magister H. V. Clausen har villet præcisere dette nøjere; han lader *-lev* (og *-løse*, samt Kultus af Njord og Ull) udgaa med en Erobring fra Sjælland, dels til Skaane, dels til Fyen og Østjylland — en Erobring, der skal grundlægge det danske Rige. Alle Gaader er dog ikke løst ved denne storslaaede, desværre paa Hovedpunkter ukontrollerede Konstruktion, der paa saa frugtbringende en Maade direkte og indirekte har sat Tanker i Bevægelse. (Hvorledes er f. Eks. Forholdet til de tyske *-leben?* Samtidige, uafhængige?). Sikkert er det imidlertid, at *-lev* betyder »overladt Gods« (f. Eks. Embedsgods eller Gods til Løn for Tjeneste), at Forleddene i disse Navne i Hovedsagen er Mandsnavne fra Folkevandringstiden, og at denne Navneklasse saaledes har et aristokratisk, militært Præg, der meget vel stemmer med en Tid, da Retten sad i Spydstagen, og da nye selvbevidste Herrer tog Landet fra de gamle Slægter.

(Navne paa *-um* og *-sted*, der ofte synes at knytte sig til Stormandssæder fra disse gamle Tider før og efter Folkevandringsperioden, forbigaas her, da de næsten ingen Rolle spiller i Nordøstfyen. Lidt sydligere findes *Rølsted, Herrested* og *Ellested* og ind mod Odense: *Sanderum, Aasum* og *Dalum*. Med H. V. Clausen at betragte disse *-um* som ganske sene og

som et Bevis for Odenseegnens meget sene Bebyggelse gaar næppe an.)

Fra den følgende Periode, nemlig Vikingetiden, stammer Flertallet af Navnene paa *-by* og *-tofte*. Saaledes i Nordøstfyen *Kærby*, *Ladby* og *Dræby*, *Dalby* og *Viby* samt *Martofte*. Disse Navne er ikke, som de ældste Typer, fællesgermanske, men specielt nordiske; de findes i ret sent bebyggede nordiske Egne som Østerbotten og Sydslesvig; og de kom først med Vikingerne til Normandiet og England (*Grimsby*, *Lowestoft*). — Hvor sidste Led er *-by*, er 1. Led gerne et Fællesnavn, Betegnelse enten for en Natur- eller Kulturgenstand eller for en Gruppe Mennesker. *Rynkeby* synes at have den sidste Art Forled; svarende til svensk *Rinkaby* betyder det »Mændenes eller Krigernes By« (sml. *Rinkøw*, nu *Rynkevang* ved Hærvig, nu Kalundborg, samt det hyppige *Karleby*). *Dalby*, *Kærby* og *Dræby* (af Drag) svarer med Natur-Forled ganske til andre Egne. *Bjergby* og *Søby*, *Lundby* (*Lumby*) og *Skovby*. *Ladby* indeholder sagtens Ordet *Lade*. *Viby* kunde man fristes til at sætte i Forbindelse med *Vi* eller *Ve* »Helligdom« (sml. *Odins-ve*, nu *Odense*); men nogle *Vibyer*, f. Eks. de ved Aarhus, er egentlig *Vedbyer* (af *Ved*, »større Skov«), og dette vilde unægtelig passe godt til Beliggenheden nær det allerede i Valdemars Jordebog nævnte *Salris*. *Salby* maa, som *Salris*, have Navn af en Sal, d. e. Stormandsbolig. Mærkes maa det her, at By jo er et Ord, der stadig bruges i Sproget; Navne med denne Endelse har da kunnet dannes i alle Perioder lige op til vore Dage. (Eksempler paa sene Navne paa *-by* er: *Radby*, bl. a. i Fravde Sogn, »Byer, hvis Huse ligger paa Rad«; *Strøby* = Østrup i Lunde Herred, »den spredte By«; *Gydeby* eller *Gydehuse* i Otterup Sogn; *Trøby* = Otterup og den nedlagte *Ørkeby* i samme Sogn er Øgenavne, dannede modsætningsvis af Verberne *trøde*, »vaarpløje«, og *ørke*, »arbejde, særlig med Jorden«.) — Hvor Efterledet er *-toft*, kan 1. Led være beskrivende: *Voldtofte*, *Saltofte*, *Gam(mel)tofte*. Det er da ikke udelukket, at *Martofte* kan være »Toften ved Skoven« (af ældre nordisk *mardh*, »Skov«).

Kun een stor og betydningsfuld Gruppe af Landsbynavne staar nu tilbage: de, der indeholder det gammeldanske Ord *Torp*, »Udflytterby eller -gaard« (oprindeligt »Flok«, sml. *Trop*, *Trup*, der indirekte, gn. Fransk, er samme Ord). Det forekommer usammensat eller løst føjet til et Bynavn; det »forbedres« da ofte til *Torup*. *Salby Torup* hed saaledes i 14.—15. Aarhundrede *Torp* og endnu i Danske Atlas (18. Aarhundrede) *Torpe*. *Torup* i Allerup Sogn skreves ligeledes 1441 *Thorpx*. Langt hyppigere er dog *-thorp* (nu *-drup* eller *-rup*) som Endelse, svarende til nedertysk *-dorp*, højtysk *-dorf*. Disse Navne er ogsaa paa Fyen og specielt i Nordøstfyen meget talrige: Sognebyer som *Drigstrup* og *Kølstrup* (egentlig *Kølnestrup*),

Agedrup og *Stubberup*; Landsbyer som *Bullerup* og *Radstrup*, *Urup* og *Grydstrup*; tidligere Byer som *Skinnerup* (nu Ulriksholm) og *Trellerup* i Munkebo Sogn; Gaarde som *Kejrup* i Kølstrup Sogn, *Vejrup* (egentlig Vetorp) i Marslev Sogn og *Krogerup* (nu Krogris) i Revninge Sogn. Torpbyerne er efter deres Natur gerne forholdsvis smaa Byer; Sognebyen Drigstrup har saaledes blot 68 Tdr. Hartkorn, Kølstrup kun 33, Stubberup 27, Agedrup endog kun 22. Endelsen forbindes regelmæssigt med Mandsnavne, der kendes fra Vikingetid og tidlig Middelalder, nogle Steder (dog vistnok ikke i Bjerger Herred) med kristne Navne (*Per* og *Povl*, *Niels* og *Mogens*). Undtagelsesvis har *-rup* et Fællesnavn til Forled; saaledes maaske det lille *Urup* i Rynkeby Sogn (af *Ore*, »Overdrev«) og i Skoveggen yderst paa Hindsholm *Stubberup* (af *Stub*).

Atter yngre end de middelalderlige Torper er Flertallet af Navne, der tyder paa gamle Skove. Her er det nu karakteristisk, at Navnet paa *-ved* og *-holt*, en ældre Type af Skovnavne, ganske mangler i Bjerger Herred, hvorimod en yngre Type, Navne paa *-skov* og *-lund*, er yderst almindelige. Til disse slutter sig ogsaa Navne som *Rudskov* (Marslev Sogn) og *Skallerød* (Birkende Sogn).

Medens alle Middelalderens og Oldtidens Landsbynavne (for os nu i al Fald) er rent danske, kan der i senere Tid spores visse fremmede Laan og Paavirkninger. Saaledes er Herregaardsnavne paa Grund af Indvandring og Mode allerede fra den sene Middelalder ofte tyske eller tysk paavirkede. Eksempler fra vor Egn (ganske vist senere) er *Brockdorff* og *Schelenborg*, Navne som uden Skade kunde ombyttes med de oprindelige danske: *Grønlund* og *Eskebjerg*. — Gadenavne og Sønnavne er undertiden nedertyske eller hollandske. Hollænderne, der har givet *Spitzbergen* (norsk Svalbard) Navn. har ogsaa døbt vore Farvande *Skagerak* og *Kattegat*. Det skyldes dem, at Spidser og Kroge paa vore Smaaper hedder *Huk*, saaledes paa Sejrø og Romsø (sml. Hock van Holland). Og det er dem, der har kaldt det farlige Stenrev Nord for Fyenshoved *Bolsaks*; *Bultsak* er et hollandsk Skibsord for »Straasæk (til Leje)«. Hvorfor de har brugt dette Billede, kan Fiskerne maaske oplyse. — Ogsaa i Kertemindede har Hollændernes Handel aabenbart spillet en Rolle. Gadenavnet *Planen* (der morsomt nok er overført til Kirkepladsen i Dalby) indeholder *plan*, det hollandske Ord for »en Plads«. Og det mærkelige *Kamperhøg* (ældre ogsaa *-høg*) maa, ligesom *Kampergade* i Helsingør og *Kamperleje* i Malmø, have Navn efter Folk fra den hollandske By Kampen (se Aarbog for Odense og Assens Amter 1918, S. 282 og 1919, S. 421).

Skulde man tilsidst forsøge en Karakteristik af Bjerger Herreds Stednavne, maa man naturligt anstille en Sammenligning med andre fyenske Egne. Disse kan, som af H. V. Clausen paa-

vist, deles i Skovegne (ofte højtliggende) og skovløse Sletteegne. En Skovegn findes i Nordvestfyen, omfattende de bakkede, indre Dele af Herrederne Odense og Skovby, Vends og Baag, alt samlet omkring det vidtstrakte, skovfyldte Vissenbjerg Sogn. En anden Skovegn optager næsten hele Sydfyen, omtrent til den gamle Vej Nyborg—Bøjden (herunder de fynske Bjerge og Horne Land). I Modsætning til disse staar nu en Række mindre Slettebygder: i Baag Herred ved Assens, i Vends Herred ved Middelfart, paa Sletten ved Bogense, i Midtfyen omkring Odense Aa, endelig her i Nordøstfyen Nord og Syd for Kerteminde.

Det ejendommelige er nu, at Bjerge Herred, skønt ret stærkt bakket, ikke er blandt de egentlige Skovegne; som sagt, mangler *-ved* og *-holt*, og *-rød* spiller kun ringe Rolle (sml. modsætningsvis Nordsjælland: *Ørved*, *Holte*, *Hillerød* o. s. v.). Omvendt er det ikke heller et ældgammelt Centrum; Tyngdepunktet for de ældste Navnegrupper som *-inge* og *-lev* ligger meget sydligt i Herredet, og gamle Endelser som *-um*, *-sted* og *-løse* mangler helt. Hermed stemmer saa, at alle Holmens nordlige og ydre Dele er stærkt fyldte med ganske sene Navne. Først *-by* og *-toft*, dernæst *-rup* betegner Trin i den mellemliggende Opdyrknings Historie, to Fremstød mod Udmærken. Bjerge Herred maa saaledes betegnes som en Udkant af en meget gammel Bygd, der længe stod omgivet af Strandskove. Langsomt og sent og Trin for Trin naaede Opdyrkningen sit nuværende Omfang.

